

**ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ ПРИ
ВИРІШЕННІ СПРАВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДІ****CHARACTERISTICS OF THE SUBJECTS OF LEGAL ASSISTANCE
IN RESOLVING CASES IN THE ADMINISTRATIVE COURT**

Марич С.В., здобувач кафедри
адміністративного та митного права
Університет митної справи та фінансів

У статті проведено правову характеристику суб'єктів надання правничої допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді. З'ясовано, що у сучасному національному законодавстві і науковій літературі немає єдиного підходу щодо чіткого переліку суб'єктів, які надають правничу допомогу та ознак, що дозволяють відрізнити їх від інших суб'єктів, в тому числі тих, що мають статус правоохоронних органів та правозахисних організацій. Питання суб'єктів, які реалізують правничу допомогу в адміністративному судочинстві України залишається поза увагою вчених-адміністративістів, воно фрагментарно висвітлене в адміністративно-правовій доктрині та потребує ґрунтовного вивчення. Запропоновано коло суб'єктів надання правничої допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді в залежності від специфіки, форми і порядку її здійснення класифікувати на кілька груп: 1) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також інші органи влади (в тому числі прокуратура, уповноважений з прав людини), до компетенції яких входить надання правничої допомоги; 2) адвокатура України як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут, що здійснює надання професійної правничої допомоги в якості основної та виключної діяльності; 3) суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи (фахівці у галузі права) та юридичні особи приватного права (юридичні фірми, компанії), основною метою діяльності яких є надання правничих послуг; 4) громадські об'єднання, що надають правничу допомогу населенню поряд з іншою діяльністю та (або) здійснюють її в якості основної та виключної діяльності (правозахисні організації); 5) юридичні клініки вищих навчальних закладів України юридичного профілю, що створені з метою надання безоплатної правничої допомоги соціально незахищеним верствам населення силами студентів і викладачів.

Ключові слова: правничу допомога, суб'єкти надання правничої допомоги, адміністративний суд, адміністративне судочинство, учасники адміністративного судочинства, вирішення справ в адміністративному суді.

The article describes the legal characteristics of the subjects of legal assistance in resolving cases in the administrative court. It was found that in modern national legislation and scientific literature there is no single approach to a clear list of entities that provide legal assistance and features that distinguish them from other entities, including those with the status of law enforcement agencies and human rights organizations. The issue of entities that provide legal assistance in the administrative proceedings of Ukraine remains out of the attention of administrative scholars, it is fragmented in the administrative and legal doctrine and needs to be thoroughly studied. It is proposed to classify the range of subjects of legal assistance in resolving cases in the administrative court depending on the specifics, form and procedure of its implementation into several groups: 1) public authorities and local governments, as well as other authorities, including the prosecutor's office, the Commissioner for Human Rights), whose competence includes the provision of legal aid; 2) the Bar of Ukraine as a specially authorized non-governmental professional human rights institution that provides professional legal assistance as the main and exclusive activity; 3) business entities – individuals (specialists in the field of law) and legal entities of private law (law firms, companies), the main purpose of which is to provide legal services; 4) public associations that provide legal assistance to the population along with other activities and (or) carry it out as the main and exclusive activity (human rights organizations); 5) legal clinics of higher educational institutions of Ukraine of legal profile, established for the purpose of providing free legal aid to socially vulnerable segments of the population by students and teachers.

Key words: legal aid, subjects of legal aid, administrative court, administrative proceedings, participants in administrative proceedings, resolution of cases in the administrative court.

У сучасному національному законодавстві і науковій літературі немає єдиного підходу щодо чіткого переліку суб'єктів, які надають правничу допомогу та ознак, що дозволяють відрізнити їх від інших суб'єктів, в тому числі тих, що мають статус правоохоронних органів та правозахисних організацій. Питання суб'єктів, які реалізують правничу допомогу в адміністративному судочинстві України залишається поза увагою вчених-адміністративістів, воно фрагментарно висвітлене в адміністративно-правовій доктрині та потребує ґрунтовного вивчення. Враховуючи реформаційні зміни, що відбулися нещодавно в адміністративному процесуальному законодавстві, вельми актуальним є дослідження проблематики визначення кола суб'єктів, які є учасниками адміністративних правовідносин, що надають правничу допомогу в адміністративному судочинстві. Тому необхідно зупинитися на особливостях визначення суб'єктів надання правничої допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді більш детально.

Перш за все, слід зазначити, що елементами правовідносин в адміністративному судочинстві, як правило, є об'єкт, суб'єкт та зміст [1, с. 69]. В юридичній літературі для осіб, які беруть участь в адміністративному судочинстві, застосовуються терміни «учасник» або «суб'єкт». Розглядаючи співвідношення цих понять, М.М. Тищенко

зауважує, що суб'єктами адміністративного процесу є ті учасники, які реалізують свій правовий статус в результаті адміністративно-процесуальної діяльності з метою захисту прав та законних інтересів осіб, яких вони представляють. Також до суб'єктів адміністративного процесу вчений-адміністративіст відносить тих суб'єктів, які діють з метою ведення адміністративного процесу та здатні самі на державно-владній основі приймати рішення у справі [2, с. 29]. До учасників адміністративного процесу відносяться особи, які наділені процесуальними правами та обов'язками у сфері адміністративного судочинства згідно з чинним законодавством України. Учасники вступають в адміністративний процес з метою захисту прав, свобод та законних інтересів як своїх, так й інших осіб, сприяння здійсненню адміністративного процесу тощо [3, с. 265]. Важливим є той факт, що статус учасника адміністративного процесу може мати лише та особа, яка володіє адміністративною процесуальною правосуб'єктністю, що містить адміністративну процесуальну правосудатність та дієздатність [4, с. 267]. Адміністративна процесуальна правосуб'єктність – категорія, яка нерозривно пов'язана із особою, виникає з моменту її появи у суспільстві та припиняється з її вибуттям із суспільних відносин. Тому правосудатність та дієздатність, як складові правосуб'єктності – поняття, які характеризують

конкретного учасника правовідносин [5]. Суб'єктів адміністративного процесу відповідно до положень КАС України можна класифікувати на: 1) осіб, які безпосередньо беруть участь в адміністративному процесі та 2) осіб, які сприяють здійсненню правосуддя в адміністративному процесі (інші учасники адміністративного процесу). Так, суб'єкт надання правничої допомоги в адміністративному суді є учасником судового процесу, якому законом надано право звертатися до адміністративного суду в інтересах інших осіб з метою захисту їх прав, свобод та законних інтересів. Суб'єкт надання правничої допомоги в адміністративному суді – це особа, що є носієм прав та обов'язків в адміністративних процесуальних відносинах, яка потенційно має право бути учасником адміністративного судового процесу за наявності відповідних юридичних фактів, а учасником відповідного процесу є особа, яка реально бере участь у ньому, тобто надає визначений вид правничої допомоги під час розгляду і вирішення конкретних адміністративних справ.

Проблема визначення кола суб'єктів надання правничої допомоги в організаційно-структурному аспекті вирішується правниками неоднозначно, залишаючись одним із дискусійних питань в юридичній літературі з різноманітними підходами. Так, наприклад, В.Ю. Панченко взагалі вказує на наявність трьох підходів, а саме: вузького (обмежувального), широкого (розширювального) та гранично широкого [6, с. 90]. При цьому, необхідно взяти до уваги позиції науковців, які дотримуються вузького підходу щодо кола суб'єктів надання правничої допомоги. Враховуючи те, що багато питань теорії і практики надання правничої допомоги розроблялися в основному, в рамках дослідження адвокатури як правового інституту, найбільш поширеною є думка, що правничка допомога – це діяльність адвокатури (адвокатська діяльність) – діяльність з надання професійної правової допомоги фізичним та юридичним особам, що здійснюється адвокатами в рамках, встановлених законом організаційних форм [7, с. 15]. Цілковито підтримує таку позицію В.В. Заборовський, який наполягає на тому, що здійснення основних видів правничої допомоги закріплюється виключно за адвокатами, оскільки держава, гарантувавши на конституційному рівні право на надання професійної правничої допомоги особам, які перебувають у складній проблемній правовій ситуації, повинна забезпечувати належні умови його реалізації [8, с. 250]. До представників «вузького підходу» належать, наприклад, Г.О. Смагін, який в якості професійної правничої допомоги (використовує поняття «кваліфікована юридична допомога») пропонує розглядати лише адвокатську діяльність [9, с. 7]. В.В. Печерський вважає, що правничка допомога відповідно до Основного Закону держави є прерогативою тільки одного інституту – адвокатури. Автор акцентує увагу на правничій допомозі саме як на активній професійній діяльності адвоката, спрямованій на захист потенційно порушуваних або реально порушених прав, свобод і правохоронних інтересів фізичних і юридичних осіб [10, с. 64]. Розділяє такий підхід, зокрема, І.М. Долгов та наголошує, що кваліфікована юридична допомога є професійною діяльністю юристів (адвокатів) щодо захисту законних прав свобод та інтересів фізичних юридичних осіб (довірителів) [11, с. 8]. Н.А. Булатова стверджує, що однією з відмінних рис правничої допомоги є наявність спеціального суб'єкта, саме адвоката, який надає юридичну допомогу на професійній основі [12, с. 31]. М.О. Польська зазначає, що лише адвокати як особи з відповідним досвідом, знаннями та повноваженнями мають право на надання високкокваліфікованої, якісної як первинної, так і вторинної правової допомоги [13, с. 83]. Н.В. Хмелевська підкреслює, що тільки адвокати наділені правом здійснювати кваліфікований захист прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності [14, с. 166]. О.І. Бугаренко вважає адвоката єдиним унікальним суб'єктом права, що надає професійну

правничу допомогу у сфері судочинства. За переконанням автора, всі інші фахівці і посадові особи ніякої правничої допомоги не надають, а щодо їхньої діяльності в разі судового та (або) іншого представництва, то можна говорити лише про надання квазіюридичної допомоги [15, с. 18-19]. Подібної точки зору дотримується Ю.Т. Шрамко, яка на підставі порівняльного аналізу визначення права на правову допомогу в різних конституціях доходить висновку, що крім професійної правничої допомоги, яку надають адвокати, існує непрофесійна (ексклюзивна) правова допомога, яку надають непрофесійні суб'єкти (параюристи), що зобов'язані надавати правову допомогу іншим суб'єктам [16, с. 8]. Р.С. Титикало зауважує, що найбільш ефективно кваліфіковану юридичну допомогу можуть надавати лише адвокати та інші фахівці в галузі права, які за законом мають право надавати правничу допомогу, але за умови прийняття нормативно-правового акта, що чітко визначитиме правові засади юридичної діяльності останніх та їх відповідальність за неналежне виконання покладених на них обов'язків [17, с. 9]. Отже, прихильників «вузького підходу» по відношенню до кола суб'єктів надання правничої допомоги об'єднує те, що надання правничої допомоги досліджується ними крізь призму професійної діяльності адвоката, проте, діяльність інших органів, організацій та осіб не розглядається в якості правничої допомоги, що не можна вважати не цілком обґрунтованим і таким, що відповідає дійсності.

Безумовно, хоча адвокатура і займає одне з провідних місць серед суб'єктів надання правничої допомоги та є важливою частиною системи практичної реалізації конституційних гарантій, однак правничка допомога при вирішенні справ в адміністративному суді не може зводитися лише до адвокатської діяльності. Так, в окремій думці судді Конституційного Суду України С.Л. Вдовіченко висловлює зауваження, що залучення адвоката як представника при вирішенні і розв'язання спорів в інших державних органах не може бути обов'язковим, особа повинна мати право залучати в якості захисника фахівця в певній галузі права (наприклад, вченого з науковим ступенем у певній галузі права, фахівців юридичних фірм тощо). Також юридичні особи не можуть бути позбавлені права на безпосереднє представництво своїх законних інтересів чи то в суді, чи то в іншому органі державної влади, зокрема, керівниками суб'єктів господарювання або штатними юрисконсультами, юристами-працівниками власних структурних підрозділів тощо. Такі винятки щодо представництва іншими, крім адвокатів, особами мають бути врегульовані на законодавчому рівні, що обумовлено особливостями категорії справи, правовідносин чи статусом особи, права, свободи чи законні інтереси якої підлягають захисту [18]. А отже, адміністративно-процесуальна норма щодо виключного здійснення адвокатом як суб'єктом надання професійної правничої допомоги представництва іншої особи в суді (ч. 2 ст. 16 КАС України), передбачає обмеження конституційного права особи на вільний вибір захисника своїх прав.

З огляду на те, що Конституція України гарантує кожному право на професійну правничу допомогу (ст. 59), для надання якої діє адвокатура (ч. 1 ст. 131-2), законодавець розмежовує поняття «правничка допомога» і «професійна правничка допомога» за суб'єктом її надання. Тому, професійна правничка допомога при вирішенні справ в адміністративному суді надається виключно адвокатом, крім випадків, встановлених законом, а правничка допомога (наприклад, безоплатна правничка допомога), – також й іншими суб'єктами, уповноваженими здійснювати надання правничої допомоги.

Слід зазначити, що на відміну від адвокатів, діяльність яких стала об'єктом як законодавчого регулювання, так і численних наукових досліджень, згаданим іншим особам, які мають право надавати правничу допомогу, увага науковців практично не приділялася. У зв'язку із значною кіль-

кістю та різноманітністю суб'єктів, які можуть вступати в адміністративні процесуальні відносини під час надання правничої допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді, важливе значення для вивчення існуючого виду учасників адміністративного судочинства, має їх ґрунтовна характеристика, яка дозволяє навести специфічні ознаки, завдання, функції, повноваження усіх, хто причетний до надання правничої допомоги при розгляді та вирішенні адміністративної справи. Тому для розкриття суб'єктного складу надання правничої допомоги, варто звернутися до поглибленого аналізу правових джерел та норм чинного законодавства України, що їх фіксують.

Прихильники «широкого підходу» до визначення суб'єктів надання правничої допомоги пропонують досить великий перелік цих суб'єктів. Так, Ю.І. Курічев вважає, що суб'єктами надання правничої допомоги в широкому сенсі можуть бути визнані державні, муніципальні, громадські організації, фізичні особи, що володіють необхідними знаннями в юриспруденції, та чия діяльність пов'язана з охороною та захистом прав і свобод людини і громадянина [19, с. 70]. В.К. Ботнев класифікує суб'єктів надання правничої допомоги на дві великі групи:

1) державні органи як суб'єкти захисту прав людини та надання кваліфікованої юридичної допомоги: Міністерство юстиції та його територіальні органи, органи прокуратури, суди, органи місцевого самоврядування, апарат Уповноваженого з прав людини, державна інспекція праці, державні юридичні бюро, юристи державних і муніципальних підприємств, державний нотаріат тощо;

2) недержавні організації та приватні суб'єкти надання професійної правничої допомоги: адвокатура, приватний нотаріат, інші організації та особи, які надають платні юридичні послуги, юрисконсульти приватних підприємств, різні громадські та правозахисні організації, медіатори, недержавні центри безкоштовної правничої допомоги, юридичні клініки тощо. При цьому, автор зауважує, що саме адвокатура та адвокатська діяльність є основним інститутом надання кваліфікованої юридичної допомоги [20, с. 14-15].

М.Р. Аракелян зазначає, що до суб'єктів надання первинної правової допомоги належать: органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, а також спеціалізовані установи, які надають правову інформацію, консультації та роз'яснення з правових питань, складають правові документи непроцесуального характеру, забезпечують за необхідності доступ особи до вторинної правової допомоги та медіації. Вторинна правова допомога надається виключно адвокатами і включає захист від обвинувачення, складання документів процесуального характеру, представництво інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах і несудових установах [21, с. 229].

А.В. Джуська вважає, що суб'єктом забезпечення права особи на професійну правничу допомогу є адвокат. Разом із тим, наголошує на тому, що законодавство України не заперечує можливість особи отримати правничу допомогу (у тому числі й безоплатну), яку можуть надавати, окрім адвокатів, інші фахівці-правники. Також автор зосереджує увагу на тому, що правничу допомогу (не професійну) на оплатній основі можуть надавати фахівці з юридичною освітою, а саме: суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні та юридичні особи (юридичні фірми, компанії) на підставі Цивільного кодексу України, нотаріуси (в частині надання послуг правового характеру) відповідно до Закону України «Про нотаріат», аудитори та аудиторські фірми (в частині надання послуг правового характеру), патентні повірені (правові радники з питань права інтелектуальної власності), які діють відповідно до законодавства про інтелектуальну власність [22, с. 11-12].

В.Т. Комзюк на підставі Рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 р. № 13-рп/2000 (справа про

право вільного вибору захисника) [23] визначає такі види суб'єктів надання правничої допомоги:

– державні органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги (Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат тощо);

– адвокатура України як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах (ст. 59 Конституції України);

– суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України;

– об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод (ч. 1 ст. 36 Конституції України) [24, с. 26-27].

З наведеною класифікацією в цілому можна погодитися і взяти її за основу, але необхідні деякі уточнення, адже вона не охоплює органи місцевого самоврядування, які, як відомо, не належать до системи органів державної влади, проте до змісту їх повноважень входить надання безоплатної первинної правничої допомоги. Крім того, варто зауважити, громадські об'єднання можуть надавати правничу допомогу як поряд з іншою діяльністю, так і здійснювати її в якості основної та виключної своєї діяльності. До того ж, слід врахувати юридичні клініки вищих навчальних закладів, які створені з метою надання безоплатної правничої допомоги соціально незахищеним верствам населення силами студентів і викладачів та є повноцінним суб'єктом надання правничої допомоги.

О.М. Капля положення щодо суб'єктів, уповноважених надавати правничу допомогу, пропонує розглядати ширше і віднести до суб'єктів надання правничої допомоги також:

– службових та посадових осіб усіх державних органів, до компетенції яких входить надання правової допомоги (зокрема, органи виконавчої влади, прокуратура);

– службових та посадових осіб органів місцевого самоврядування, комунальних спеціалізованих підприємств, установ та закладів, до компетенції яких входить надання правової допомоги;

– представників громадських організацій та об'єднань громадян, які мають юридичну освіту;

– фізичних осіб, які мають юридичну освіту, надають правову допомогу на професійній основі за рахунок власних коштів на підставі ліцензії;

– юридичних осіб, що бажають надавати правову допомогу на професійній основі за рахунок власних коштів та залучених коштів [25, с. 109]. Отже, «широкий» підхід щодо визначення кола суб'єктів надання правничої допомоги, поглиблює уявлення про правничу допомогу як правову діяльність, що властива багатьом органам і організаціям, однак, як вже зазначалося, багато суб'єктів надання правничої допомоги визнаються такими апріорно, їх система будується без необхідної аргументації, яка повинна ґрунтуватися на специфіці відповідної діяльності. До того ж у наукових роботах переважаючою є точка зору, згідно з якою визначається різноманітність суб'єктів надання правничої допомоги з посиленням на нормативні положення, а також із виокремленням авторських позицій. Існуючі класифікації суб'єктів надання правничої на різні групи загалом є схожими за своєю структурою та підставами.

Що стосується кола суб'єктів, які можуть надавати професійне, але «неорганізоване», «неформальне» правове сприяння, воно є «гранично широким» і включає в себе будь-яких осіб, що мають теоретичні знання та практичні навички в юриспруденції та надають юридичні послуги щодо роз'яснення змісту тієї чи іншої норми права, консультування з правових питань, ведення справи в суді тощо. Проте особам, що потребують правничої допомоги для подолання проблемної правової ситуації, повинна бути забезпечена можливість її гарантованого отримання

за їх зверненням незалежно від наявності або відсутності неформальних відносин з юристами, їх довільного бажання або небажання надати відповідну допомогу [26]. Це означає, що задля забезпечення справедливого судового розгляду, забезпечення прав і законних інтересів не тільки учасників судочинства, а й суспільства і держави в цілому, повинна існувати розгалужена і доступна система суб'єктів надання правничої допомоги, без якої є неможливим належне надання професійної правничої допомоги. До системи суб'єктів надання правничої допомоги, в тому числі при вирішенні справ в адміністративному суді, можуть бути включені як державні, муніципальні структури, так і громадські інституції, які надають правничу допомогу на офіційній, формальній, організованій основі.

Правничу допомогу може бути визнана організованою лише тоді, коли її здійснення прямо покладено на того чи іншого суб'єкта законом, іншими нормативно-правовими актами, включаючи локальні (статути комерційних і некомерційних організацій тощо), або коли функції, покладені на суб'єкта, за своїм характером підпадають під ознаки правничої допомоги, хоча і не іменуються такою в нормативних актах. Тому при визначенні кола суб'єктів правничої допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді, слід виходити з критерію співвіднесення запропонованих визначеному суб'єкту функцій та повноважень з поняттям правничої допомоги, що відображає найбільш істотні властивості цієї правової діяльності.

Відмежувати організоване та неорганізоване правове сприяння можна і за ознакою доступності інформації про суб'єкта надання правничої допомоги, тобто до комплексу правничої допомоги можуть бути включені лише ті суб'єкти, які діють у рамках, чітко встановлених законодавством організаційно-правових форм (адвокатура (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання), комерційні і некомерційні організації, приватні підприємці тощо) та інформації про них (про те, хто, у якому порядку та на яких умовах може звернутися за правничою допомогою, за яких підстав можлива відмова в її наданні тощо) особа, що потребує правничої допомоги має можливість отримати з формальних джерел. А отже, професійна правничу допомога, зокрема у сфері адміністративного судочинства, «повинна бути забезпечена відповідними гарантіями її надання та бути ефективною незалежно від того, кому вона надається – фізичній чи юридичній особі, юридичній особі приватного або публічного права. На підставі такого підходу можна стверджувати про дотримання вимог таких складових верховенства права, як доступ до правосуддя і заборона дискримінації та рівність перед законом» [27]. Тому, існує необхідність чіткого визначення кола суб'єктів надання правничої допомоги, що дозволить зробити механізм забезпечення права на отримання правничої допомоги в адміністративному судочинстві більш ефективним, прозорим та зрозумілим.

Основні засади щодо суб'єкта надання правничої допомоги в цілому закріплені в Конституції України, якою гарантується право на професійну правничу допомогу та можливість вільного вибору захисника, а у випадках передбачених законодавством така допомога надається на безоплатній основі (ст. 59). У ст. 10 Закону України від 02.06.2016 р. «Про судоустрій і статус суддів» [28], яка має назву «Професійна правничу допомога при реалізації права на справедливий суд» міститься положення про гарантування кожній особі права на професійну правничу допомогу. Також положення про виключне здійснення адвокатом професійної правничої допомоги закріплені в адміністративному процесуальному законодавстві, крім випадків, встановлених законом (ч. 2 ст. 16 КАС України) [29]. До таких випадків (коли представництво в суді може надаватися не адвокатами), можна віднести: представництво в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соці-

альних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 4 ст. 131-2 Конституції України).

До участі у публічно-правових спорах поряд із адвокатами, організація та діяльність яких регулюється спеціальним Законом України від 05.07.2012 р. «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [30], залучаються різні за статусом та організаційною структурою суб'єкти, уповноважені надавати правничу допомогу:

– по-перше, участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб з метою захисту їх прав і свобод, а саме: Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, державні органи, органи місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб (ч. 1 ст. 53 КАС України);

– по-друге, прокурора, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скаргі обґрунтовує, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах (ч. 4 ст. 53 КАС України);

– по-третє, суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги, серед яких, відповідно до Закону України від 02.06.2011 р. «Про безоплатну правову допомогу» виокремлюють суб'єктів з надання безоплатної первинної правничої допомоги, а саме органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб приватного права, спеціалізовані установи, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги (ст. 9 Закону) та суб'єктів надання безоплатної вторинної правничої допомоги, до яких відносять: центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу (ст. 15 Закону) [31].

Отже, чинне вітчизняне законодавство закріплює систему суб'єктів надання правничої допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді, яка складається з:

1) суб'єктів правничої допомоги, передбаченої КАС України;

2) суб'єктів, які надають правничу допомогу, відповідно до Закону України від 05.07.2012 р. «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Закону України від 02.06.2011 р. «Про безоплатну правову допомогу».

Таким чином, коло суб'єктів надання правничої допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді в залежності від специфіки, форми і порядку її здійснення можна класифікувати на кілька груп:

1) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також інші органи влади (в тому числі прокуратура, уповноважений з прав людини), до компетенції яких входить надання правничої допомоги;

2) адвокатура України як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут, що здійснює надання професійної правничої допомоги в якості основної та виключної діяльності;

3) суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи (фахівці у галузі права) та юридичні особи приватного права (юридичні фірми, компанії), основною метою діяльності яких є надання правничих послуг;

4) громадські об'єднання, що надають правничу допомогу населенню поряд з іншою діяльністю та (або) здійснюють її в якості основної та виключної діяльності (правозахисні організації);

5) юридичні клініки вищих навчальних закладів України юридичного профілю, що створені з метою надання безоплатної правничої допомоги соціально незахищеним верствам населення силами студентів і викладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комзюк А.Т., Бевзенко В.М., Мельник Р.С. Адміністративний процес України: навчальний посібник. Київ: Прецедент, 2007. 531 с.
2. Тищенко Н.М. Административно-процессуальный статус гражданина Украины: проблема теории и пути совершенствования. Харьков: Право, 1998. 266 с.
3. Топор І.В. Поняття та види учасників адміністративного судочинства: проблеми теорії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 264-271.
4. Котенко В.М. Окремі аспекти реалізації процесуальних прав і обов'язків учасників адміністративного процесу. *Наукові записки Таверійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2012. Том 25 (64), № 1. С. 103-108.
5. Остапенко Т.А. Суб'єкти адміністративного судочинства України : Всеукраїнська конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку української правової системи» (16 липня 2011 р. м. Львів). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2011. URL: <https://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/733>
6. Панченко В.Ю. Юридическая помощь (вопросы общей теории): монография. Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2011. 279 с.
7. Головань І.В. До питання про поняття адвокатської діяльності. *Адвокат*. 2012. № 1(136). С. 12-15.
8. Заборовський В.В. Адвокат як суб'єкт надання правової (професійної правничої) допомоги. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 248-250.
9. Смагин Г.А. Конституционно-правовые вопросы оказания юридической помощи в Российской Федерации : автореф. дис. на соискание уч. степеней канд. юрид. наук : 12.00.02 М., 2004. 20 с.
10. Печерский В.В. Юридическая помощь и юридическая услуга: формирование и сравнение понятий. *Альманах журнала «Вопросы адвокатуры»*. 2005. № 1 (36). С. 50-69. URL: <https://www.canon-law.ru/files/magazines/36.pdf>
11. Долгов И.М. Проблемы реализации права граждан на получение квалифицированной юридической помощи в административном процессе: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2013. 22 с.
12. Булатова Н.А. Правовая природа юридических услуг. *Нотариус*. 2009. № 5. С. 28-32.
13. Польська М.О. Суб'єкти відносин безоплатної правової допомоги в Україні. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. № 2 (99). 2016. С. 76-85.
14. Хмелевська Н.В. Поняття правової допомоги як основи діяльності адвоката. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 3(2). С. 163-167.
15. Бугаренко А.И. Теория, правовые аспекты и практика оказания гражданам бесплатной юридической помощи адвокатами : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.11. М., 2010. 28 с.
16. Шрамко Ю.Т. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 2016. 19 с.
17. Титикало Р.С. Захисна функція юридичної допомоги в адміністративно-деліктному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2009. 18 с.
18. Окрема думка судді Конституційного Суду України Вдовіченка С.Л. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20.01.2016 р. № 1-в/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 11. Ст. 477.
19. Куричев Ю.А. Доступность юридической помощи – общий принцип правосудия. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. Санкт-Петербургский государственный университет. 1990. № 5. С. 68-72.
20. Ботнев В.К. Квалифицированная юридическая помощь как конституционно-правовая гарантия защиты прав и свобод человека и гражданина: автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : 12.00.02. М., 2013. 57 с.
21. Аракелян М.Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 386 с.
22. Джуська А.В. Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 2018. 22 с.
23. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) 16.11.2000 № 13-рп/2000. *Офіційний вісник України* від 08.12.2000 р. № 47, Ст. 2045.
24. Комзюк В.Т. Правовий статус осіб, які мають право надавати правову допомогу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 23-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnvvs_2009_4_5.
25. Капля О.М. Забезпечення права на правову допомогу як принцип адміністративного судочинства України. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 8. С. 107-111.
26. Панченко В.Ю. К проблеме системы субъектов оказания юридической помощи как вида юридического содействия реализации прав. *Актуальные проблемы права* : материалы I межд. науч. конф. (Москва, ноябрь 2011 г.). М.: Ваш полиграфический партнер, 2011. С. 13-15. URL: <https://moluch.ru/conf/law/archive/40/1218/>
27. Дроздов О.М. Монополія кваліфікації. *Сайт газети «Закон і бізнес»*. 2019. URL: https://zib.com.ua/ua/139542-u_razi_uhvalennya_proektu_1013_derzhava_ne_zmozhe_garantuvat.html
28. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
29. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV у редакції від 15.12.2017 р. із змінами, № 731-IX від 18.06.2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, / 35-36, 37 / Ст. 446.
30. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
31. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.